व(व)दरः, पुं, (वदति स्थिरीभवति छिन्नेऽपि पुनः प्ररोहतीति। वद्+अर।) कोलिवृक्षः। तत्पत्रादिगुणाः।
"वदरस्य पत्रलेपो ज्वरदाहविनाशनः।
त्वचा विस्फोटशमनी बीजं नेत्रामयापहम्॥"
इति राजनिर्घण्टः॥
अस्य पर्य्यायः फलगुणाश्च क्षीवलिङ्गवदरशब्दे द्रष्टव्याः॥ * ॥ देवसर्षपवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥ कार्पासास्थि। इति मेदिनी॥ कापासेर बिचि इति भाषा॥ तत्र अन्तःस्थवकारादिशब्दमध्ये गृहीतोऽयम्॥

व(व)दरफली, स्त्री, (वदरस्येव फलमस्याः। वदरफल+ङीप्।) भूवदरी। इति राजनिर्घण्टः॥

व(व)दरवल्ली, स्त्री, (वदरा वदरफलबहुला वल्ली लता।) भूवदरी। इति राजनिर्घण्टः॥

वदरा, स्त्री (वदति छिन्नायामपि पुनः प्ररोहणात् स्थिरीभवति या। वद्+बाहुलकादरः। टाप्।) वराहक्रान्तावृक्षः। (तत्पर्य्यायो यथा,
"वाराहीकन्द एवाग्नेयर्क्षमेकाराशुको मतः।
अनूपसम्भवे देशे वाराह इव लोमवान्।
विदारी खाडुकन्दा च सा तु क्रोष्ट्री सिता स्मृता।
इक्षुगन्धा क्षीरवल्ली क्षीरशुक्ला पयस्विनी।
वाराहवदना ऋष्टिर्वदरेत्यपि कथ्यते॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)
कार्पासीवृक्षः। इत्यमरः। २।४।१९६॥ एलापर्णी। इति मेदिनी। रे, २०७॥ विष्णुक्रान्ता। इति विश्वः॥

वदरामलकं, क्ली, (वदरफलमिवामलकम्।) प्राचीनामलकम्। इति हारावली। १०२॥

वदरिः, स्त्री, (वद+बाहुलकादरिः।) कोलिवृक्षः। इति शब्दचन्द्रिका॥

वदरिकाश्रमः, पुं, क्ली, (वदरिकाचिह्नित आश्रमः।) तीर्थविशेषः। (असौ च हिमालयपर्व्वतैकदेशे श्रीनगरसमीपे अलकनन्दानद्याः पश्चिमस्यतीरे अवस्थितः।) स तु नारायणस्य व्यासस्य चाश्रमः। यथा, महाभारते। ३ वैयास्यतीर्थयात्रापर्व्वणि ९०। २३—३३।
"नारायणो विभुर्विष्णुः शाश्वतः पुरुषोत्तमः।
तस्यातियशसः पुण्या विशालां वदरीमनु॥
आश्रमः स्थायते पुण्यश्चिह लोकेषु विश्रुतः।
उष्णतोयवहा गङ्गा शीततोयवहा पुरा॥
सुवर्णसिकता राजन्! विशालां वदरीमनु।
ऋषयो यत्र देवाश्च महाभागा महौजसः॥
प्राप्य नित्यं नमस्यन्ति नारायणमजं विभुम्।
यत्र नारायणो देवः परमात्मा सनातनः॥
तत्र कृत्स्नं जगत् पार्थ! तीर्थान्यायतनानि च।
तत् पुण्यं तत् परं ब्रह्म तत्तीर्थं तत्तपोवनम्॥
तत् परं परमं देवं भूतानां परमीश्वरम्।
शाश्वतं परमञ्चैव धातारं परमं पदम्॥
यं विदित्वा न शोचन्ति विद्वांसः शास्त्रदृष्टयः।
तत्र देवर्षयः सिद्धाः सर्व्वे चैव तपोधनाः॥
आदिदेवो महायोगी यत्रास्ते मधुसूदनः।
पुण्यानामपि तत् पुण्यं तत्र ते संशयोऽस्तु मा॥
एतानि राजन्! पुण्यानि पृथिव्यां पृथिवीपते!।
कीर्त्तितानि नरश्रेष्ठ! तीर्थान्यायतनानि च॥
एतानि वसुभिः साध्यैरादित्यैर्मरुदश्विभिः।
ऋषिभिर्ब्रह्मकल्पैश्च सेवितानि महात्मभिः॥
चरन्नेतानि कौन्तेय! सहितैर्ब्रह्मवादिभिः।
भ्रातृभिश्च महाभागैरुत्कण्ठां विहरिष्यसि॥"
(तथा च भागवते। ७। ११। ६।
"योऽवतीर्य्यात्मनोऽंशेन दाक्षायण्यान्तु धर्म्मतः।
लोकानां खस्तयेऽध्यास्ते तपो बदरिकाश्रमे॥")

वदरी, स्त्री, (वदर+गौरादित्वात् ङीष्। वदरि+ऋदिकारादिति पक्षे ङीष् वा।) कोलिवृक्षः। इत्यमरः। २।४।३६॥ (अस्याः पर्य्यायो वदरशब्दे द्रष्टव्यः। यथा, भागवते। १। ७। ३।
"तस्मिन् स आश्रमे व्यासो बदरीखण्डमण्डिते॥")
कार्पासी। इति शब्दरत्नावली॥ कृपिकच्छुः। इति राजनिर्घण्टः॥ (वदर्य्याः फलम् हरीतक्यादिभ्यश्चेति विकारार्थस्य लुक्। वदरीफलम्॥)

वदरीच्छदा, स्त्री, (वदर्य्याश्छदा इव च्छदा यस्याः।) हस्तिकोलिवृक्षः। शङ्खनखी। इति रत्नमाला॥

वदरीपत्रः, पुं, (वदर्य्याः पत्रमिव आकृतिर्यस्य।) नखीनामगन्धद्रव्यम्। इति राजनिर्घण्टः॥
(यथा,—
"वदरीपत्रकल्कं वा घृतभृष्टं ससैन्धवम्।
खरोपघाते कासे च लेहमेतत् प्रयोजयेत्॥"
इति वैद्यकचक्रपाणिसंग्रहे खरभेदाधिकारे॥)

वदरीपत्रकं, क्ली, (वदरीपत्र+स्वार्थे कन्।) नखीनामगन्धद्रव्यम्। इति जटाधरः॥

वदरीफला, स्त्री, (वदर्य्याः फलमिव फलं यस्याः।) नीलग्रेफालिका। इति शब्दमाला॥

वदरीशैलः, पुं, (वदरीबहुलः शैलः पर्व्वतः।) हिमालयपर्व्वतैकदेशः। वदरीवनं वदरिकाश्रम इति च ख्यातः। स तु श्रीनगराख्यदेशे अलकनन्दानदीपश्चिमतीरे वर्त्तते। इति पुराणान्तरम्॥

वद्धं, त्रि, (वध्यते स्म इति। बन्ध+कर्म्मणि क्तः।) बन्धनयुक्तम्। बाँधा इति भाषा। तत्पर्य्यायः। सन्दानितम् २ सूर्य्यम् ३ उद्धितम् ४ सन्दितम् ५ सितम् ६। इत्यमरः। ३। १। ८५॥ निगडितम् ७ नहम् ८ कीलितम् ९ यन्त्रितम् १० संयतम् ११। इति हेमचन्द्रः॥ (यथा, मनुः। ९। ३०८।
"वरुणेन यथा पाशैर्बद्ध एवाभिदृश्यते।
तथा पापान्निगृह्णीयात् व्रतमेतद्धि वारुणम्॥"
तथा च मेघदूते। ७९।
"तन्मध्ये च स्फटिकफलका काञ्चनीवास्यष्टिः
मूले बद्धा मणिभिरनतिप्रौढ़वंशप्रकाशैः॥"
तथा च शाकुन्तले २ अङ्के।
"छायाबद्धकदम्बकं मृगकुलं रोमन्थमभ्यस्यतु॥")

वद्धगुदं, क्ली, (वद्धं गुदं पायुर्यत्र।) उदररोगविशेषः। तस्य निदानं यथा,—
"यस्यान्नमन्त्रैरुपलेपिभिर्वा
बालाश्मभिर्वा पिहितं यथावत्।
सञ्चीयते तस्य मलः सदोषात्
शनैः शनैः सङ्करवच्च नाद्याम्॥
निरुध्यते तस्य गुदे पुरीषं
निरेति कृच्छ्रादपि चाल्पमल्पम्।
कुक्षाभिमध्ये परिदह्यमेति
तस्योदरं वद्धगुदं वदन्ति॥"
इति माधवकरः॥ * ॥
तस्य चिकित्सा यथा। "स्निग्धस्विन्नस्याभ्यक्तस्याधो नाभेर्वामतश्चतुरङ्गुलमपहाय रोमराज्या उदरं पाटयित्वा चतुरङ्गुलप्रमाणमन्त्राणि निष्कृष्य निरीक्ष्य वद्धगुदस्यान्त्रप्रतिरोधकरमश्मानं बालं वापोह्य मलजातं वा ततो मधुसर्पिर्भ्यामभ्यज्यान्त्राणि यथास्थानं स्थापयित्वा वार्द्धं व्रणसुदरस्य सौवर्चलं द्विव्रणीयोक्तेन विधानेन च रोपयेत्।" इति सुश्रुते चिकित्सितस्थाने १४ अध्यायः॥ (तथास्य सकारणलक्षणम्।
"पञ्चवालैः सहान्नेन भुक्तैर्वेष्टायते गुदे।
उदावर्त्तस्तथार्शोभिरन्त्रसंमूर्च्छनेन वा॥
अपानो मार्गसंरोधात् हत्वाग्निं कुपितोऽनिलः।
वर्च्चःपित्तकफान् रुद्ध्वा जनयत्युदरं ततः॥"
तस्य रूपाणि।
"छर्द्यादाहज्वरसुखतालुशोषोरुसादकासश्वासहृल्लास्यारोचकाविपाकवर्च्चोमूत्रसङ्गाध्मानच्छर्दिचवथुशिरोरुङ्नाभिगुदमूलान्यपिचोदरं मृदुवातं स्थिरमरुणनीलराजीसिरावनद्धमवाणिकं वा प्रायो नाभ्युपरिगोपुच्छवदभिनिर्व्वर्त्तयति इत्येतत् वद्धगुदोदरमिति विद्यात्॥"
तथास्य चिकित्सा।
"स्विन्नाय वद्धोदरिणे मृदुं तीक्ष्णौषधान्वितम्।
सतैललवणं दद्यात् निरूहं सानुवासनम्॥"
इति चरके चिकित्सितस्थाने त्रयोदशेऽध्याये॥)

वद्धप्पि, स्त्री, वद्धपाणिः। सुष्टिः। इति पुराणान्तरम्॥ वद्धाप्पीति च पाठः॥

वद्धफलः, पुं, (वद्धानि फलानि यस्येति।) करञ्जवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥ (विवृतिरस्य करञ्जशब्दे ज्ञातव्या॥)

वद्धमुष्टिः, त्रि, (वद्धा दृढ़ा दानान्निवृत्ता वा मुष्टिर्यस्येति।) दृढ़मुष्टिः। कृपणः। यथा, नैषधे। ३। ८५।
"सजीवमप्यर्थिमुदे ददद्भ्र-
स्तव त्रपा नेदृशवद्धमुष्टेः॥"

वद्धमूलं, त्रि, (वद्धं मूलं यस्येति।) दृढ़मूलम्। उत्पाटनानर्हमूलम्। यथा, माघे। २। ३८।
"त्वया विप्रकृतश्चेद्यो रुक्मिणी हरता हरे!।
वद्धमूलस्य मूलं हि मद्धैरतरोः स्त्रियः॥"

वद्धरसालः, पुं, (वद्धो रसेन आवृतः अतएव रसालः रसवान्।) त्रिविधराणाम्नान्तर्गता-